

Ціватий В.

Дипломатична академія України при МЗС України

УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР ІТАЛІЙСЬКОГО ГУМАНІЗМУ В ДОБУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ: ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНІ ПОГЛЯДИ ДАНТЕ АЛІГ'ЄРІ (1265–1321)

У статті проаналізовано основні напрями політичної, дипломатичної та літературної діяльності видатного сучасника доби Відродження – Данте Аліг'єрі, оскільки його практичний досвід і літературно-поетична спадщина не втратили своєї актуальності і до сьогодні, а його ім'я і творчість міцно пов'язують Італію та Україну через віки й тисячоліття європейської історії. Політика і дипломатія доби Відродження постає закономірним інституційним продовженням політико-дипломатичних ідей попередніх епох, зокрема античної. Водночас вона є цілком самостійним, інституційно оформленим, оригінальним політико-дипломатичним явищем, що відображає цілісний політико-системний і евристично-осмислювальний підхід до навколишнього світу й особистості в ньому. В епоху Відродження інституціонувався нова світоглядна парадигма. Культура Ренесансу звернула увагу людини на земний світ і його принади, відкриваючи очі на його красу та формуючи потребу активної взаємодії в пізнанні тасмниць, а також у творчому переформуванні й увічненні його образу політико-дипломатичними засобами. Інтерес до пізнання земних речей, відкидання безперечного авторитету церкви, зростання світських елементів у культурі дослідники називають характерною прикметою Відродження.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, історія дипломатії, дипломатична місія, інституціоналізація, доба Відродження, Данте Аліг'єрі, Італія, Україна.

Для вивчення історичних або культурологічних процесів, явищ і подій автор пропонує до попередніх досліджень підійти з нових методологічних засад, а саме – використати теорію інституцій та інституціональних змін у політичних, правових, суспільних і дипломатичних системах. Такий методологічний підхід дає можливість показати, як інституції або інституціональні портрети розвиваються у відповідь на конкретні виклики, стимули, стратегії та варіанти вибору і, відповідно, як вони впливають на функціонування систем міжнародних відносин упродовж тривалого історичного періоду.

Поняття «інституціоналізація» активно використовують політологи, правознавці, філософи, соціологи, культурологи, економісти для виявлення суперечливих проблем суспільного розвитку з найдавніших часів до сьогодення. Історики, враховуючи його специфіку та концептуально-теоретичну складність, не поспішають залучати до методологічного арсеналу історичного пізнання. Історичний аспект дослідження інституціоналізації зовнішньої політики і дипломатії

передбачає виявлення способів досягнення тих чи інших суспільних результатів, відтворює процес самої трансформації, а не зосереджує увагу дослідника лише на простій фактологічній констатації. Така постановка проблеми має показати, яким чином відбувалося виникнення, формування інституціональних основ і розвиток дипломатичних служб європейських держав.

Постановка проблеми інституціоналізації зовнішньої політики, культури, дипломатії є новою для історичного дослідження, відтак вимагає застосування системного аналізу та відповідної термінології, яка необхідна для виконання наукових завдань. Інституціоналізація – це перетворення будь-якого політичного явища (зокрема зовнішньої політики, дипломатії, політичної культури тощо) на організовану системоустановчу інституцію. Вона є формалізованим, упорядкованим процесом із певною структурою відносин, ієрархією чи підпорядкованістю різних рівней влади й іншими ознаками організації (правила поведінки, звичаї, закони, норми, дипломатичні методи, церемоніал, дипломатичний протокол,

інститути дипломатії, дипломатичний інструментарій тощо).

Виходячи з постановки проблеми, маємо вивчати не лише схему хронологічних подій зовнішньополітичної, соціокультурної чи дипломатичної діяльності держав та їх дипломатичний інструментарій, а, спираючись на джерельну базу, показати перетворення зовнішньої політики, культури й дипломатії як політичного явища на організовану системоустановчу інституцію, проаналізувати внутрішні та зовнішні функції держави, виявити критерії ефективності зовнішньої політики і дипломатії з погляду формування європейської системи держав чи визначення пріоритетів зовнішньої політики держав Європи.

У сучасній українській історіографії проблеми міжнародних відносин, зовнішньої політики, дипломатії й культури доби раннього Нового часу в контексті їх актуалізації та комплексного розуміння досліджувалися такими вітчизняними науковцями, як Б.М. Гончар, О.Б. Дьомін, В.О. Дятлов, А.І. Кудряченко, С.В. Віднянський, Н.Г. Подаль, В.В. Ставнюк, М.В. Кірсенко, М.С. Бур'ян, С.С. Троян, В.В. Ададуrow, О.П. Машевський, С.В. Пронь, О.І. Сич, С.І. Лиман, Т.В. Чухліб, В.І. Яровий та інші.

Характерною рисою російської історіографії другої половини ХХ – початку ХХІ століття щодо дослідження проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії Середньовіччя та раннього Нового часу стало створення як узагальнюючих праць, так і наукових розробок регіонального та країнознавчого спрямування. Суттєву увагу до проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії раннього Нового і Нового часу у своїх наукових роботах приділяють представники французької, іспанської, німецької, італійської, англо-американської та латиноамериканської історіографічних шкіл.

Загалом аналіз науково-теоретичних розробок стосовно генезису та розвитку системи європейських держав як політичної, політико-дипломатичної та соціокультурної свідчить про усталену в історіографії традицію фактологічного відтворення процесів, спираючись на принцип історизму, що значною мірою свідчить про неможливість за таких умов уникнути схематизації відтворення історичних подій. Водночас необхідно виявити організаційні та кількісні, якісно нові зміни в зовнішній політиці, політичній культурі та дипломатії європейських держав досліджуваного періоду, тобто вказати на всі суттєві події та факти не означає збагнути сутнісних ознак самої системи

держав. Для її вивчення необхідно використовувати нові методики пізнання, однією з яких є теорія інституцій та інституціональних змін.

Культура Ренесансу звернула увагу людини на земний світ і його принади, відкриваючи очі на його красу та формуючи потребу активної взаємодії у пізнанні таємниць, а також у творчому переформуванні й увічненні його образу політико-дипломатичними засобами. Інтерес до пізнання земних речей, відкидання безперечного авторитету церкви, зростання світських елементів у культурі дослідники називають характерною прикметою Відродження. Політика й дипломатія доби Відродження постає закономірним інституційним продовженням політико-дипломатичних ідей попередніх епох, зокрема античної. Водночас вона є цілком самостійним, інституційно оформленим, оригінальним політико-дипломатичним явищем, що відображає цілісний, політико-системний і евристично-осмислювальний підхід до навколишнього світу й особистості в ньому. В епоху Відродження інституціоувалася нова світоглядна парадигма. За відомою характеристикою Фрідріха Енгельса, епоха Відродження – це «найбільший прогресивний переворот з усіх пережитих до того часу людством, епоха, що потребувала титанів і яка породила титанів щодо сили думки, пристрасті й характеру, щодо багатосторонності і вченості».

Данте Аліґ'єрі (іт. *Dante Alighieri*; 13 липня 1265, Флоренція – 13/14 вересня 1321, Равенна) – видатний італійський політичний діяч, письменник, літературознавець, поет, богослов, мислитель і дипломат, світоглядний титан доби Відродження. Його найбільш відомим світовим шедевром є поема «Божественна комедія» (іт. *la Divina Commedia*). «Божественна комедія» – це філософсько-художній синтез середньовічної культури [6]. Відомостей про життя Данте Аліґ'єрі, цієї непересічної особистості, збереглося вкрай мало, основним їх джерелом є написана ним самим же художня автобіографія, в якій описаний лише певний період.

Данте Аліґ'єрі розпочав свою літературну діяльність досить рано і написав багато творів, але світову славу принесла йому написана на тосканському діалекті *Divina Commedia* («Божественна комедія»), яку розпочав писати в 1290 р., переробив у 1313 р., а закінчив у 1321 р. У трьох частинах («Пекло», «Чистилище», «Рай») Данте описує свою мандрівку до Бога. Супутником Данте є римський поет Вергілій, пізніше Данте супроводжує Беатріче, що уособлює милість Божу. Твір

є справжньою енциклопедією середньовіччя. Багато дослідників вважають «Божественну комедію» одним із найвизначніших творів не лише італійської, а й світової літератури.

Точна дата народження Данте невідома: за різними джерелами він народився в 1265 р. між 14 травня і 13 липня у шляхетній родині. Інколи згадується як дата народження і 1266 р. Про його освіту теж відомостей практично не залишилося, але збереглися свідчення, коли він просто вражав сучасників своєю освіченістю. Є гіпотеза, що він навчався вдома, а згодом продовжив навчання в Болонському університеті (щоправда, не закінчив його). Велику увагу і багато часу Данте приділяв самоосвіті, зокрема, вивченню іноземних мов, творчості античних поетів, серед яких особливу перевагу віддавав Вергілію, вважаючи його одним зі своїх духовних вчителів [2; 13].

Платонічне кохання заселилося в його серце у віці 9 років, коли Данте Аліг'єрі зустрів Беатріче Портінарі, дочку Фолко Портінарі, в яку закохався до без тям з першого погляду, але ні разу навіть не заговорив до неї. Після досягнення повноліття він мав можливість часто її бачити, обмінювався з нею вітаннями на вулиці, але ніколи добре її не знав – він подавав приклад так званого «ввічливого кохання». З позицій сьогодення важко зрозуміти перипетії того кохання та всі його обставини. Проте саме це кохання було найсвітлішою подією в житті А. Данте і, можливо, поштовхом до літературної творчості. У багатьох його поезіях Беатріче оспівується як напівбожество, що постійно спостерігає за ним. На велике нещастя для Данте Беатріче померла у 1290 р.

Смерть коханої жінки змусила його з головою піти в науку, він вивчав філософію, астрономію, богослов'я, перетворився в одного з найосвіченіших людей свого часу, хоча при цьому багаж його знань не виходив за межі середньовічної традиції, що спиралася на богослов'я.

У 1295 р. Данте Аліг'єрі почав займатися політикою і дипломатією, належачи до антипапистської партії. Після вступу в силу регламенту 1295 р., який дозволяв людям із середніх верств займати політичні посади, якщо вони зареєстровані в якомусь мистецтві, Данте увійшов у гільдію цілителів і фармацевтів. У наступні роки його ім'я часто згадується в реєстраційних документах. У 1294 р. у Флоренції помер Брунетто Латіні (1220–1294), нотаріус, який завідував кореспонденцією Флорентійської республіки, дипломат, вчений і поет. І у зв'язку з цією сумною подією в джерелах збереглася інформація, згідно з якою

одним із найкращих його учнів, якому він передав навички дипломатичної майстерності, переговорного процесу, і був саме Данте Аліг'єрі. Саме його Данте називав своїм учителем. У серпні 1320 р., майже одразу після того, як були написані останні рядки «Комедії»: «Кохання, що рухає сонце і світила...», Данте за дорученням Гвідо да Полента з дипломатичною місією відправляється до Венеції. Щоправда, по дорозі трапляється прикра річ – він захворів малярією...

Він мріяв з допомогою «Комедії» прославитися і повернутися додому з почесними та дипломатичними успіхами, але його надіям не судилося збутися. Захворівши малярією, повертаючись з поїздки у Венецію з дипломатичною місією, поет 14 вересня 1321 р. помер. «Божественна комедія» була вершиною його літературної діяльності, однак тільки нею його багата і різнобічна творча спадщина не вичерпується і включає в себе, зокрема, філософські трактати, публіцистику, лірику.

Достеменно процес політичної та дипломатичної кар'єри та інституційні етапи становлення Данте як дипломата невідомий, оскільки (цілком зрозуміло) багато історичних документів було втрачено, але завдяки іншим джерелам було відтворено велику частину його політико-дипломатичної біографії., досить цікавої та колоритної. Данте був у Раді народу з листопада 1295 р. до квітня 1296 р., у групі «Мудреців» у грудні 1296 року, з травня по вересень Данте входив до Ради Ста. У разі потреби його посилали й з дипломатичною місією [3; 4].

З давніх-давен існує одна дивовижна легенда. Якось глибокої ночі, коли навколо панувала тиша, у браму одного монастиря гучно постукав блідий, змучений подорожній. Брязкіт заліза пролунав у гарячому повітрі. Воратар запитав, хто стукає і що йому треба. На це незнайомий відповів глухо і коротко «Миру!» Цим подорожнім був флорентійський вигнанець, найвидатніший поет Італії Данте Аліг'єрі. Не тільки для себе жадав він спокою і миру, а й для батьківщини своєї, що терзалася безкінечними чварами, війнами й міжусобицями. Данте обстоює не міжнародне співробітництво як умову підтримання миру, а саме індивідуальну відповідальність за підтримку миру, як і за добробут людства загалом. Монархія, або Імперія Данте Аліг'єрі – це модель міжнародного порядку, політико-дипломатична система, модель світоустрою та світового порядку, спрямована на досягнення добробуту людства, складником якого обов'язково є універсальний мир.

Про задум твору Данте так писав у листі до Кангранде дела Скала, італійського вельможі, при дворі якого він жив у вигнанні: «Врятувати людей від ганебного стану й привести їх до щастя». Письменник мріяв про духовне спасіння всього людства, дієвість превентивної дипломатії, тому й проголошував високі ідеали Добра, Любові, Милосердя, Розуму. Тим самим Данте утверджував силу внутрішніх можливостей людини, вірив у її здатність до духовного перетворення, а разом з тим і одухотворення всього життя [5].

Процес утворення інститутів дипломатії – інституціоналізація – передбачає заміну спонтанної та експериментальної поведінки у сфері міждержавних відносин на поведінку регульовану, очікувану, передбачувану і прогнозовану. Прийоми і методи дипломатії раннього Нового часу – це досить складний дипломатичний інструментарій, який націлений на виконання зовнішньополітичних завдань держави. Дипломатичний інструментарій – це сукупність засобів і способів, що застосовуються для досягнення або здійснення поставлених цілей. Труднощі дипломатичної практики пов'язані з цілою низкою факторів і умов, які можуть або сприяти, або перешкоджати виконанню поставлених перед дипломатією завдань або пріоритетів переговорного процесу. Дипломати доби Відродження й раннього Нового часу проводили прелімінарні переговори, готували проекти майбутніх угод, осягали посольський церемоніал і дипломатичний протокол, систему дипломатичних стереотипів. Уже в кінці XV – на початку XVI ст. у Західній Європі почався швидкий перехід до сучасної системи організації посольської служби – постійних дипломатичних представництв. Було закладено основи інституціоналізації зовнішньої політики і дипломатії кожної окремої держави та європейської зовнішньої політики загалом.

Характеризуючи уявлення про емоції в дипломатії, треба мати на увазі, що відповідні картини будуть різними в різних дипломатичних практиках держав, але при цьому в них можна виділити деякі універсальні, пов'язані з універсальністю людського досвіду, на прикладі переговорного процесу (переговорів) у європейських країнах Середньовіччя і раннього Нового часу. Емоційне забарвлення переговорів завжди відіграло важливу роль у досягненні поставлених завдань. При цьому також необхідно враховувати, що тут також є дилема емоцій – почуття, але вже в цей період їх слід розділяти, роблячи акцент на когнітивному складнику в емоціях. Однак можна показати, що

когнітивний складник в емоціях є наслідком їх соціокультурної зумовленості.

Найбільш поширені емоції в дипломатичній практиці пов'язані з певними зовнішніми проявами (дипломату страшно, чи дипломат сердиться, чи дипломат радіє і т. д.), які потім переносяться і в дипломатичний діалог. Теорія і практика дипломатії Середньовіччя і раннього Нового часу знайшла своє відображення в таких працях дипломатів: Н. Макиавеллі «Государ», Філіп де Коммин «Мемуари», Франческо Гвіччардіні «Історія Італії», Бернар де Розьєр «Короткий трактат про послів», Абрахам де Вікфор «Посол і його функції», Альберико Джентілі «Три книги про посольствах», Ермолао Барбаро «Про службу посла» і т. д. Теоретики та практики дипломатії доби Відродження були впевнені в тому, що політика і дипломатія – це мистецтво, яке не залежить від моралі та релігії, коли йдеться про кошти, а не про мету. Дипломат і політик зобов'язаний усвідомлено або неусвідомлено утримувати функціонально-владну універсальність в цілісності за допомогою професійної компетентності, завдяки мудрості, вмінню вести переговори і робити виважені висновки з історичних порівнянь. У роботах сучасників досліджуваного періоду ми можемо простежити зачатки класифікації інструментів зовнішньої політики держави: мирні інструменти зовнішньої політики (багатосторонні і односторонні) і силові інструменти зовнішньої політики. У своїх працях вони описують плюрилатеральні (багатосторонні) контакти (прямі переговори; дипломатія як засіб; медіація (посередництво); переговорний процес).

Теоретики та практики дипломатії раннього Нового часу були впевнені в тому, що політика і дипломатія – це мистецтво, яке не залежить від моралі і релігії, коли йдеться про кошти, а не про мету. Дипломат і політик зобов'язаний усвідомлено або неусвідомлено утримувати функціонально-владну універсальність в цілісності допомогою професійної компетентності, завдяки мудрості, вмінню вести переговори і робити виважені висновки з історичних порівнянь.

У 1300 р. Данте став членом ради шести пріорів, але папська партія виселила його з Флоренції, конфіскувавши усі маєтності. У 1301 р. Данте присудили до спалення, а будинок його зруйнували. Рятуючись від жорсткого вироку, йому довелося назавжди покинути рідне місто. У 1302 р. флорентійська влада постановила, що Данте загрожуватиме страта, якщо він зробить спробу з'явитися в

місті, не виплативши призначеного штрафу в розмірі п'яти тисяч флоринів.

Цікаво, що в червні 2008 р. через майже 690 років після смерті великого Данте влада Флоренції скасувала своє рішення про його вигнання з рідного міста. За це проголосували 19 членів Флорентійської міськради, а п'ятеро висловилися проти. Мер міста Леонардо Доменічі повідомив, що ануляцію вердикту щодо Данте буде проведено під час урочистої церемонії. На ній великий флорентієць буде удостоєний найвищої нагороди міста. Критики рішення влади Флоренції називають ідею реабілітації Данте дешевим трюком, який має на меті винятково привабити до міста побільше туристів, і відзначають, що якби літератору дозволили повернутися до рідного міста, то він, можливо, ніколи б не написав свої найкращі твори [14].

Людина пристрасна, сповнена великих надій та сподівань, Данте весь час шукає свій «Правий шлях» у світі кривавої ворожнечі, нескінченних політичних чвар, які охопили роздрібнену Італію. Він помиляється, зневірюється і знову намагається дістатися до правди. І завжди зберігає вірність своїм двом музам: Беатріче та Італії, про єдність якої поет мріяв протягом усього свого життя.

«Божественну комедію» було написано в 1307–1321 рр. Це був час, який в історії культури дістав назву Передвідродження. Зростає інтерес до людської особистості, до її земних радощів і сподівань. Поступово починає формуватися новий гуманістичний тип мислення, остаточне становлення якого буде пов'язане з добою Відродження. Однак віра в необмежені можливості людської природи, в неповторність людської індивідуальності зароджується саме тепер. Цей процес і відтворює геніальна поема Данте, що є одночасно синтезом середньовічної культури і прологом до культури Відродження. «Данте являється найвищим виразом, поетичним вінцем та увічненням того, що називаємо середніми віками. Вся культура, всі вірування, всі муки та надії тих часів знайшли вираз у його поемі. Та рівночасно як людина геніальна він усім своїм єством належить до новіших часів, хоча думками й поглядами коріниться в минушині», – стверджує І. Франко, шанувальник і дослідник Дантової поезії.

Ця своєрідна двоїстість знаходить свій відбиток і в художній манері Поета. Данте назвав свою поему «комедія» за усталеними середньовічними канонами: так називали тоді твори, які починалися сумно, а закінчувалися щасливо. Епі-

тетом «божественна», тобто «прекрасна», поему наділив перший біограф Данте, автор славетного «Декамерона» Дж. Боккачо [2; 3].

Але вже починаючи з далекого 1302 р. та за вище згаданих чинників Данте Аліг'єрі майже 19 років вів мандрівне життя, і на цей період припав пік його літературної творчості. Помер Данте в Равенні в ніч з 13 на 14 вересня 1321 р. Його могила в наш час є місцем паломництва мільйонів відвідувачів.

Таке місце з'явилося і в Києві, у парку «Володимирська гірка» (поблизу Українського дому), де в грудні 2015 р. було встановлено і урочисто відкрито пам'ятник всесвітньо відомому поету, письменникові, політикові й дипломату – Данте Аліг'єрі. У церемонії відкриття пам'ятника італійському поетові й дипломату Данте Аліг'єрі взяли участь: Надзвичайний і Повноважний посол Італійської Республіки Фабріціо Романо та Київський міський голова Віталій Кличко, представники громадськості, студенти і викладачі Дипломатичної академії України при МЗС України. Відкриття пам'ятника відбулося в рамках проекту з розвитку громадських просторів «Київ – місто світу». За словами Віталія Кличка, КМДА звернулася до всіх іноземних представництв із пропозицією створювати в Києві культурні осередки їхніх країн, що слугуватиме розвиткові культурної дипломатії в міждержавному спілкуванні: «Це перший крок. А наступний крок – плануємо відкрити пам'ятник Тарасові Шевченкові у Флоренції. Флоренція й Київ – це міста-побратими. І дуже добре, що у нас відбувається така співпраця у сфері культури», – зазначив Віталій Кличко.

Італійський посол Фабріціо Романо зазначив зв'язок Данте з Україною: «Він відзначився і на українській землі, такій багатій письменниками та поетами. Багато з них – від Гоголя, Шевченка, Франка до Лесі Українки, Булгакова, Ахматової – черпали з творчості Данте...». Посол також зачитав привітання від мера Флоренції – рідного міста Данте.

Скульптуру Данте Аліг'єрі відкрили на честь 750-річчя від дня народження всесвітньо відомого поета, дипломата та італійського діяча. Пам'ятник виготовлений з білого мармуру, автор проекту – скульптор Лучано Массарі (Італія). Архітектор – Леонід Малий (Україна). Крім того, українські вчені Андрушівської астрономічної обсерваторії присвоїли відкритій ними малій планеті офіційну назву "Società Dante" («Товариство Данте») на честь Товариства Данте Аліг'єрі. Від-

повідне свідоцтво вчені вручили послу Італії на церемонії відкриття пам'ятника поетові.

Тарас Шевченко і Данте Аліґ'єрі – постаті, сумірні за значенням для двох національних культур, української та італійської. Можна навіть сказати – це політико-дипломатичний та літературний перегук крізь віки. Томас Карлайль сказав колись, що Данте Аліґ'єрі зробив Італію, якої не було на карті, як політичної одиниці, але яка постала в поезії Данте. Так само в певному сенсі Україну зробив чи відродив Тарас Шевченко. І Шевченко не той у кожусі і шапці, як люблять його зображати на пам'ятниках чи врешті на нашій стогривневій банкноті, а Тарас Шевченко, який блискуче знав європейську літературу. Який, подорожуючи зі свого заслання до Петербурга, читав польською Лібельта. Який урешті-решт змушував героя свого Варнака читати Божественну комедію в оригіналі напам'ять. Не знати звідки познайомився із творами Данте сам Шевченко. Скоріше за все, з російського перекладу Кологривової. Хоча, можливо, читав ще якісь польські переклади. Але те, що Данте не був для нього певним побіжним знайомством, певною постаттю лишень для називання, свідчить, що він раз-по-раз повертається до нього в листах, проводячи паралель із власною долею – і в щоденникові, надзвичайно інтимному документі, і врешті у віршах. Причому не лишень на рівні згадування імені, а й на рівні згадування окремих дантових рядків навіть без означення їхнього автора.

Численні згадки про Данте та прямі й непрямі посилення на нього у Шевченка не випадкові: весь час Тарас Шевченко, свідомо чи підсвідомо, але проводить паралель між долею Данте і своєю, і головне, паралель між розрубаною на шматки Італією часів Данте і сучасною Шевченкові Україною. Подвиг Данте полягав у тому, що він відірвався від книжної латини, хоч писав він і нею свої трактати, а змусив звучати оту живу народну, ще магматично не усталену мову, але в усіх її регістрах. Такий подвиг вчинив і Тарас Шевченко.

Данте, загалом, повернувся в європейську літературу за доби Романтизму. У XVIII столітті про нього згадували, але він не був актуальним. Він стає насамперед поетом тих націй, які боролися за своє визволення. В Італії насамперед, бо ж до часів Гарібальді Італія була так само розрубана. У Польщі до постаті Данте зверталися польські великі поети-вигнанці Міцкевич і Словацький. І, нарешті, в Україні, де ситуація була гірша, як в Італії, ще гірша, як у Польщі. Бо Україна була позбавлена не лишень своєї дер-

жавності, вона була позбавлена права називатися самою собою.

Шевченко так само пройшов вигнання, пройшов пекло, терпів і сам це розумів. Хоча в листі, скажімо, до Толстого Шевченко тактовно писав: «Не говоря уже о десятилетнім мойом не пеклі, а чистилищі». І ця паралель була усвідомлена уже Шевченковими сучасниками. Чи не вперше про паралель Шевченко – Данте написав відомий російський поет Аполлон Грігор'єв, у посмертній статті про Шевченка 1861 р. Ще за 15 років, обстоюючи права української літератури після емської заборони, французький літератор і критик Еміль Дюран писав про те, що Тарас Шевченко був для малоросів їхнім Данте. Але додав, що тільки невідомо, чи колись він сягне дантової слави і підстави сумніватися були, адже ту націю, яку представляв Шевченко царським указом було оголошено такою, яка не існує.

Думаю, що не випадково з'являється у добу Романтизму у Європі оця велична постать Данте і не випадково італійські націєтворці XIX ст. беруть у союзники саме його. Бо ж коли Данте жив? Він жив у часи бурхливих ранньонаціональних процесів в Європі, точніше, у передових її частинах. Це було інше розуміння нації, ніж у XIX чи XX століттях, але це були уже якісь початки розуміння нації, якісь початки націєтворення. Якщо брати українську історію, то, очевидно, якимось умовним відповідником до часів Данте в Італії швидше тут будуть не Шевченкові часи, а часи Хмельницького чи трагічні часи Івана Мазепи.

Данте Аліґ'єрі став духовним і поетичним наставником і для Івана Франка... Останнє десятиріччя земного життя українського генія – Івана Франка – було чи не найважчим. Важка хвороба, внаслідок якої починаючи з квітня 1908 р. і аж до смерті у травні 1916 р. Франко міг, і то з великими зусиллями, писати тільки лівою рукою друкованими літерами. Нездоланність, сила волі, динамізм – фантастичні! І, звичайно, він шукав, хай і в далечі віків, рідну душу, чия мужність, стійкість у нещасті, благородство постійно додавали б сил, живили б горде прагнення вистояти. Думка Франка щоразу зверталася до геніального Данте, великого вигнанця, проклятого і засудженого на смерть рідною Флоренцією, того Данте, який у найважчу мить життя не схилився перед горем, а, «створивши партію з самого себе», приступив до написання «Божественної Комедії»...

Інтерес до незрівнянного італійського поета виник у Івана Яковича ще з юності. У Дрогобицькій гімназії Франко знайомився з творами Данте

в німецькому та польському перекладах, і тоді ж виникло нестримне бажання: відтворити дантові шедеври рідною мовою! Наприкінці 80-х років XIX ст. Франко пише Драгоманову, що Данте, «цю колосальну святиню середньовікового духу», слід цінувати «головно задля недосяжної простоти і грандіозності його стилю». І додає, що сам має намір взятись за лірику Данте і «Божественну комедію».

В Україні твори Данте відомі з початку XIX сторіччя. Високо цінував поета Тарас Шевченко. До творчості славетного флорентійця звертається і Леся Українка. В 1898 р. вона переклала V пісню «Пекла» з «Божественної комедії». Саме відтоді Дантові терцини зазвучали українською мовою. Постійний інтерес до художньої спадщини поета виявляв І. Франко. Ще навчаючись у Дрогобицькій гімназії, він читав твори Данте в німецькому та польському перекладі і робив Перші спроби відтворити звучання Дантового вірша рідною мовою. У 80-х роках виник задум здійснити переклад «Божественної комедії», яку Іван Франко високо цінував «головне задля недосяжної простоти і грандіозності її стилю». Згадку про це ми знаходимо в листі до М. Драгоманова. У результаті багаторічної праці Франко переклав і прокоментував найбільш важливі уривки з «Божественної комедії». Роботу було завершено 1913 р. виданням книги «Данте Аліг'єрі. Характеристика середніх віків. Життя поета і вибір із його поезії». Незважаючи на невеличкий обсяг, вона стала першим в Україні цілісним філологічним дослідженням творчості Данте. Розкрити перед українським читачем красу слова італійського поета намагався і В. Самійленко. В останні роки життя над перекладом «Божественної комедії» працював М. Драй-Хмара. Арешт 1935 р. не дав йому завершити цю працю. Не зберігся, на жаль, і текст перекладу. Перший повний переклад «Пекла» здійснив П. Карманський. Редагував текст М. Рильський. Редагування, однак, поступово перетворилося на співавторство. Повністю «Божественну комедію» переклав українською мовою Є. Дроб'язко. У 1978 р. його переклад отримав премію М. Рильського.

В Україні існує два повних переклади «Божественної комедії» українською: переклад Петра Карманського та переклад Євгена Дроб'язка. Переклад Карманського, на думку дослідника Данте в Україні Максима Стріхи, був далекий від досконалості. У 1956 р. була опублікована лише перша кантика з цього перекладу, ґрунтовно доопрацьована Максимом Рильським. Переклад Дроб'язка

був опублікований окремими частинами у видавництві «Дніпро»: «Чистилище» (1968 р.), «Рай» (1972 р.) і повне видання – у 1976 р. Переклад Дроб'язка відзначений премією імені М. Рильського. Гіпотетичний третій повний переклад, над яким працював неокласик Михайло Драй-Хмара, скорше за все не зберігся. Заслуговує на високу оцінку новий переклад, другого десятиліття ХХІ століття, «Божественної комедії» авторства Максима Стріхи, на який перекладач витратив 21 рік. Це висока поезія. Це не лише скарбниця знань про середньовічне життя, але і скарбниця блискучих образів...

Дослідник українських поетичних перекладів Данте Максим Стріха назвав увагу до творчості геніального італійця ознакою європейськості української культури. За його словами, вперше написане українцем ім'я Данте належить Пилипу Орлику, далі – Феофану Прокоповичу. Відгуком Данте в українській літературі стали «Енеїда» Котляревського, твори Шевченка, а в ХХ столітті – поезії Ліни Костенко, Василя Стуса, Оксани Пахльовської. Так само, як і зразки українського живопису.

У Національному музеї Тараса Шевченка відбулася презентація нової книги відомої української художниці і вченого Ольги Петрової «Божественна комедія» Данте Аліг'єрі: мистецький коментар XIV–XX століть». Книга вийшла українською й англійською мовами. Присутні на презентації відомі діячі української культури суголосно зазначали, що книга Ольги Петрової стала підсумком і водночас проривом української культури в європейський простір. Нове видання – це завжди нове переживання Книги. Для бібліофіла воно починається із «вживання» у сам матеріальний об'єкт. Книжка О. Петрової «Комедія» Данте Аліг'єрі. Мистецький коментар XIV – XX століть» відповідає найвищим вимогам: тримати в руках, гортати сторінки – справжня насолода. І ця матеріальна форма не просто відповідає змісту, вона ним породжена і як така повинна співвідноситись із величною, справді позачасовою постаттю Данте.

Не тільки вітчизняна, а й світова мистецтвознавча наука до цієї монографії не мала праці, яка б синтезувала творчий досвід митців найвищого фахового рівня, котрі працювали над образами величної Дантової поеми. Вивченню «Божественної комедії» як літературного шедевра присвячено сотні й тисячі сторінок у світовому літературознавчому просторі. Не бракує і мистецтвознавчих монографій, але вони переважно стосуються або творчості окремих видатних ілюстраторів

Данте – Сандро Боттічеллі, Вільяма Блейка, Гюстава Доре, Сальвадора Далі, або аналізу мистецьких шедеврів Сінйореллі, Мікеланджело, Делакруа, Родена – тих фрескістів, скульпторів, які надихалися темами поеми. Уведення всієї образотворчої Дантеани в єдиний науковий контекст, розгляд і аналіз традиції в історико-культурологічній послідовності вперше зроблено саме українським дослідником Ольгою Петровою.

Творчі контакти О. Петрової з бібліотекою Британського музею (Лондон) збагатили монографію шедеврами «Сієнського кодексу» (1442–1450 рр.) Зауважимо, ще 1993 р. бібліотека музею придбала літографії О. Петрової – її ілюстрації до «Божественної комедії». А в 2009 р. Британський музей надав автору монографії право репродукувати мініатюри «Сієнського кодексу». Так зернина до зернини призбирувався унікальний образотворчий ряд, що охоплює 361 ілюстрацію. Цей образотворчий конгломерат О. Петрова аналізує з прискіпливістю енциклопедиста. Наукові висновки, подані автором в емоційно насиченій мовній формі, пробуджують фантазію читача. Умандрах з епохи Ренесансу в кінець ХХ ст. саме літературна форма тексту, його емоційна напруга утримують свідомість читача в стані інтриги та все глибшого проникнення у світи Данте. Гармонія емоційного й раціонального працює на повноту сприйняття й величі Данте і блискучих досягнень митців. Побіжно зазначу, що серед ілюстрацій чимало зовсім незнаних, інколи – може, забутих. Сила звучання представлених і проаналізованих творів залишає глибоке враження. І тому ще раз мушу наголосити: ілюстрації відіграють колосальну роль у «вростанні» дантівської теми, його творчості в суспільну свідомість, у відчутті

сучасності великого флорентійця [1; 8, с. 136–143; 9, с. 111–116; 10, с. 316–320; 11; 12, с. 136–141].

Насамкінець хочу звернути увагу читача на своєрідний феномен, яким є книжка О. Петрової в нашому мистецькому просторі. Тільки з її появою ми відкрили, що насправді нам (хоч ми про це, може, й не здогадувалися) у нашій культурі бракувало «свого» Данте – причому в такому широкому мистецькому контексті. І фундаментальна праця Ольги Петрової дала змогу відчутти повноту «засвоєння» того загальнолюдського інтелектуального, тезаурусу, що завжди свідчить про сходження національної культури на найвищий цивілізаційний рівень.

Таким чином, сучасному читачеві, можливо, іноді важко зрозуміти деякі своєрідні судження і погляди Данте Аліг'єрі, поета, дипломата й політика, адже жив він на межі двох епох – Середньовіччя та раннього Нового часу. Недарма його називають «останнім поетом середньовіччя і першим поетом Нового часу». Його фундаментальну поетичну працю – «Божественну комедію», не без підстав вважають енциклопедією середньовічного світогляду. Але в цьому світогляді поруч із застарілими уявленнями були й прогресивні риси, що відкривали змученому народові перспективи не потойбічного райського життя, а земного, радісного та справедливого. У літературі, політиці й дипломатії Данте Аліг'єрі залишив яскравий слід. Він один із тих, хто стояв біля витоків італійської дипломатії, італійської політико-дипломатичної системи, її традицій, він формував класичну модель італійської дипломатії та сприяв її інституціональному розвитку. Політико-дипломатичний спадок Данте Аліг'єрі потребує подальшого дослідження, оскільки він не втратив своєї актуальності й дотепер.

Список літератури:

1. ARS HISTORICA. Сборник в честь Олега Фёдоровича Кудрявцева / Сост. и отв. редактор А.К. Гладков. – М.–СПб. : Центр гуманитарных инициатив, 2015. – 566 с. (MEDIAEVALIA).
2. Алексеенко Елена. «Божественна комедія» Данте / Елена Алексеенко // Данте А. Божественна комедія. – Харків : Фоліо, 2001. – С. 3–20.
3. Боккаччо Джованни. Жизнь Данте / Пер. с итал. Э. Линецкой / Джованни Бокаччо // Мир Данте: В 3 т. – М. : Терра, 2002. – Т. 3. – С. 10–30.
4. Голенищев-Кутузов И. Н. Творчество Данте и мировая культура / И. Н. Голенищев-Кутузов. – М. : Наука, 1971. – 552 с.
5. Данте А. Монархия / Пер. с итал. В. П. Зубова. – М. : Канон-пресс-Ц-Кучково поле, 1999. – 236 с.
6. Данте. Божественна комедія / Переклад Є. Дроб'язка. – Харків : Фоліо, 2001. – 608 с.
7. Дживелегов А. К. Данте Алигиери. Жизнь и творчество / А. К. Дживелегов. – М. : ОГИЗ, 1946. – 412 с.
8. Искусство и культура Европы эпохи Возрождения и раннего Нового времени: Сборник трудов в честь Всеволода Матвеевича Володарского. – М. : Центр гуманитарных инициатив, 2016. – 416 с.
9. Королевский двор в политической культуре средневековой Европы: Теория. Символика. Церемониал / Отв. ред. Н.А. Хачатурян. – М., 2004. – 544 с.

10. Ржевська В.С. Міжнародно-правові ідеї Данте Аліг'єрі щодо підтримки миру / В.С. Ржевська // Правова система України й міжнародне право, порівняльне правознавство // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 316–320.
11. Собираательство и меценатство в эпоху Возрождения / ред.-сост. А.В. Доронин, О.Ф. Кудрявцев. – М. : Политическая энциклопедия, 2015. – 231 с.: ил. (серия «Культура Возрождения»).
12. Ціватий В.Г. Інституції та дилеми європейської дипломатичної практики доби раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) / В.Г. Ціватий // Науковий вісник Дипломатичної академії України при МЗС України. – К.: ДАУ при МЗС України, 2016. – Вип. 21. – Частина I. – Серія «Історичні науки». – С. 136–141.
13. Ascoli A. R. Dante and the Making of a Modern Auctor / A. R. Ascoli. – Ney York Cambridge University Press, 2008. – 480 p.
14. Dante Alighieri. Vita nuova / trans. R. W. Emerson. – Chapel Hill : University of North Carolina, 1960. – 146 p.

УКРАИНСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ИТАЛЬЯНСКОГО ГУМАНИЗМА В ПЕРИОД ЕВРОПЕЙСКОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ: ПОЛИТИКО-ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ДАНТЕ АЛИГЬЕРИ (1265-1321)

В статье проанализированы основные направления политической, дипломатической и литературной деятельности известного современника периода Возрождения – Данте Алигьери, поскольку его практический опыт и литературно-поэтическое наследие не утратили своей актуальности и до сегодня, а его имя и творчество крепко связывают узами дружбы Италию и Украину через века и тысячелетия европейской истории. Политика и дипломатия эпохи Возрождения возникает как закономерное институциональное продолжение политико-дипломатических идей предыдущих эпох, в частности античности. В то же время она является вполне самостоятельным, институционально оформленным, оригинальным политико-дипломатическим явлением, что отражает целостный, политико-системный и эвристический подход к окружающему миру и личности в нем. В эпоху Возрождения институционализируется новая мировоззренческая парадигма. Культура Ренессанса обратила внимание человека на земной мир и его прелести, открыла ему глаза на его красоту и сформировала потребность активного взаимодействия в познании тайн, а также в творческом переформировании и увековечении его образа политико-дипломатическими средствами. Интерес к познанию земных вещей, отрицание несомненного авторитета церкви, рост светских элементов в культуре исследователи называют характерной чертой Возрождения.

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, история дипломатии, дипломатическая миссия, институционализация, Возрождение, Данте Алигьери, Италия, Украина.

UKRAINIAN DIMENSION OF ITALIAN HUMANISM IN THE AGE OF THE EUROPEAN RENAISSANCE: POLITICAL AND DIPLOMATIC VIEWS OF THE DANTE ALIGHIERI (1265-1321)

The basic directions of political, diplomatic and literary working of the famous contemporary of the Renaissance – Dante Alighieri because his practical experience and literary and poetic heritage had not lost their relevance to this day, and his name and work closely to bind Italy and Ukraine through the centuries and millennia of European history is analyzed at the article. Politics and diplomacy Renaissance presents a logical continuation of the institutional political and diplomatic ideas of previous eras, including ancient. At the same time, it is completely independent, institutionally framed, original political and diplomatic thing, reflecting a holistic, political systems and heuristic and comprehend approach to the world around it and the individual at the world. In the Renaissance, was institutionalized new ideological paradigm. The Renaissance Culture drew attention of person to the mundane world and its charms, opening eyes on it beauty and creating a need for active cooperation in the knowledge of secrets, as well as creative and adjusting the image perpetuating its political and diplomatic means. The interest to the knowledge of earthly things rejection indisputable authority of the church, the growth of secular elements in the culture researchers called the characteristic feature of the Renaissance and in the future – modern and postmodern period and present.

Key words: foreign policy, diplomacy, history of diplomacy, diplomatic mission, institutionalization, Renaissance, Dante Alighieri, Italy, Ukraine.